

Oikeuspolitiikan foorumi: Suomalaisen oikeusvaltion kehittämisen haasteet ja mahdollisuudet

1. Lähtökohta

- näkökulmastani oikeusvaltio tarkoittaa ennen kaikkea laillisuusperiaatetta: Julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia
- tämä sisältää tietenkin myös perus- ja ihmisoikeudet, oli niihin sitouduttu sitten perustuslaissa taikka kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa
- toisekseen oikeusvaltiossa laillisuusperiaate myös pannaan toimeen ja sen toteutumista valvotaan
- kolmanneksi oikeusvaltio ei ole vain passiivista puuttumattomuutta kansalaisten oikeuksiin, vaan myös oikeusvaltion aktiivista kehittämistä takaamalla yhä kattavammin ja tehokkaammin oikeuksien toteutuminen
- tämä on mitä konkreettisin sitoumus
- se, mitä pitäisi sitten tehdä, on yhtäältä annetuissa resurssiraameissa virkakunnan, mutta myös poliittisten päätöksentekijöiden tehtävä
- poliittisia päätöksentekijöitä ohjaavat yhtäältä poliittinen tarkoituksenmukaisuus, mutta myös tietyt oikeudelliset reunaehdot: perustuslaki perusoikeuksineen ja kansainväliset sitoumukset
- perusoikeuksien turvaaminen on yksi näistä reunaehdoista; se ei ole mikään hallitusohjelmassa tai kehysbudjetoinnissa sovittava asia, vaan velvollisuus joka pitää täyttää
- perusoikeuksien toteuttamisen vastuussa on kyse vaikeasta politiikan ja oikeuden välisestä suhteesta. Omasta näkökulmastani on kuitenkin selvää, että politiikkaa voidaan tehdä perusoikeuksien sisällä, muttei yläpuolella
- on myös syytä muistaa, että perustuslain mukaan jokainen ministeriö vastaa itse toimialallaan hallinnon asianmukaisesta toiminnasta
- oikeusvaltion oikeudellinen perusta näyttäisi olevan Suomessa kunnossa. Se ainakin mahdollistaa oikeusvaltion kehittämisen Suomessa.

2. Oikeusvaltion toteutuminen

- suomalainen oikeusvaltio on monimutkainen kokonaisuus muuttuvassa maailmassa
- oikeusvaltion voi menettää yhdessä yössä, mikä ei tietenkään ole Suomessa uhkana, mutta täälläkin dramaattiset muutokset voivat tapahtua pikkuhiljaa ja huomaamatta – hiljalleen rappeutumalla
- oikeusvaltion turvaaminen edellyttää hyvää kokonaisnäkemystä sen tilasta, jatkuvaa huolenpitoa

ja ripeää puuttumista ongelmiin

2.1 Perusoikeudet ja resurssit

- vain perustavanlaatuiset, erityisen tärkeät oikeudet ovat perusoikeuksia, eikä ole oikeusvaltiota ilman toimivia perusoikeuksia
- on siis luonnollista antaa niille suuri painoarvo – ei vaan suurin painoarvo
- on olemassa perusoikeus hyvään hallintoon, välttämättömään huolenpitoon tai maksuttomaan perusopetukseen, mutta ei perusoikeutta yrityksen innovaatiotukeen, suomalaiseen perinnemaaseutumaiseen taikka nopeaan junayhteyteen Seinäjoen ja Oulun välillä
- meillä ei ole analysoitua kokonaisnäkemystä siitä, miten perusoikeudet Suomessa toteutuvat
- silloin meiltä myös puuttuu tieto tehdä valintoja eri vaihtoehtojen välillä perusoikeuksien toteutumisen puolesta
- meillä ei myöskään ole resurssien käytöstä päätettäessä läpinäkyvänä ja tietoisena ohjenuorana se, miten resurssiratkaisut vaikuttavat perusoikeuksien toteutumiseen
- arvio perusoikeuksien – kuten hyvän hallinnon, kohtuullisten pituisten oikeudenkäyntien ja välttämättömien sosiaali- ja terveystalouden - toteutumisesta ohjaa lainvalmistelua ja sääätämisyjärjestysjärjestystä, mutta ei riittävän konkreettisesti ja järjestelmällisesti niihin tarvittavaa resursointia.
- tämän pitäisi muuttua; talousarviolainsäädäntöön tulisi lisätä velvoite arvioida, miten perusoikeudet ovat toteutuneet ja mitä niiden turvaaminen vastakin edellyttää
- tämän arvion tulisi myös ohjata resurssien mitoittamista, uudelleenkohdentamista tai eri menokohteiden välistä valintaa
- näin perustuslain edellyttämästä perusoikeuksien turvaamisesta tulisi konkreettinen keskustelun ja arvioinnin kohde
- samaan syssyyn voisi myös säätää kehysbudjetoinnista, jotta tämä hallituksen vaikutusvaltainen työkalu saataisiin säänneltyä
- on syytä täsmentää, että kyse ei ole vain siitä, että rahaa pitäisi saada lisää, vaan keskustelu resursseista on monipuolinen sisältäen myös säädökset, johtamisjärjestelyt ja resurssien uudelleenkohdentamisen

2.2. Hallinnon lojaalisuus

- eettisesti korkeatasoinen, osaava ja tehokas virkakunta on oikeusvaltion keskeinen toteuttaja: virkatoimet ovat jo ensi yrittämällä lakiin perustuvia ja oikeudellisesti oikeita
- oikeusvaltio toteutuu tällöin etupainotteisesti ja viivytyksettä
- tätä toki tukee hallinnon oma laillisuusvalvonta, joka puuttuu omassa laadunvalvonnassaan

epäsäännönmukaisuuksiin nopeasti ja palauttaa havainnon hallinnon oman toiminnan kehittämiseen

- jälkikäteen varsinaista oikeusturvaa yksilöille ja yhteisöille antavat itsenäiset ja ammatillisesti korkeatasoiset tuomioistuimet

- ulkopuoliset ja ylimmät laillisuusvalvojat toimivat tässä eräänlaisina sparraajina ja perälautana ja toki kansalaiset ja media aktiivisina laadunvalvojina

- perusvirkatyö on nähdäkseni lujalla pohjalla: suuretkin hallinnon ja lainsäädännön uudistukset on hallinnossa viety läpi lojaalisti ja joustavasti; virkamiehet ovat valmiita uudistumaan ja uudistamaan

- mutta he tarvitsevat siihen kohtuullisen työrauhan ja voimavarat

- niukka resursointi ohjaa tehokkuuteen, mutta tempoileva tai riittämätön resursointi nakertaa arvopohjaa, uuvuttaa virkamiehet, jättää asiakkaat heitteille

- tästä on kaksi esimerkkiä

- tuomioistuinlaitoksen tieto- ja asianhallintajärjestelmiin, johtamisen kehittämiseen ja toimitiloihin liittyy ongelmia, joiden korjaamiseen on ryhdyttävä ripeästi

- sosiaaliturva-asioiden muutoksenhakujärjestelmän uudistus oli hyvää tarkoittava ja perusteiltaan terve. Siitä vain luotiin uusi perusoikeusongelma. Resursointi oli siirtymävaiheessa alimitoitettua ja muutoksenhakulautakunnan annettiin pärjätä liian pitkään omillaan. Asiat ruuhkautuivat.

- tuomitsemistoiminnan riippumattomuus on yksi asia ja organisaation johtaminen osana hallintoa on toinen. Kosmisesta yksinäisyydestä ei yhtäkään virastoa johdeta tai kehitetä.

3. Lopputoteamus

- rahaa on, on vain tehtävä valintoja sen käytöstä

- valtioneuvoston sisäinen työnjako, kehysbudjetointi taikka hallitusohjelma eivät mene perusoikeuksien toteuttamisen edelle

- amerikkalaiset sanovat ”Talk is cheap” ja ovat ainakin tässä oikeassa; oikeusvaltion todellista arvoa ei mitata puheissa vaan teoissa ja ne maksavat.

- puolustaisin suomalaista oikeusvaltiota tuomalla perusoikeusarvioinnin selkeämmäksi osaksi budjettiprosessia, turvaamalla virkatyön arvopohjan sekä puuttamalla tuomioistuinlaitoksen puutteisiin ripeästi

- oikeusvaltio on kuin yhteiskunnan terveydentila: se on usein toimiessaan itsestään selvyys, mutta vaatii itse kultakin sekä välillä aktiivista puolustamista että useimmiten pitkäjänteistä vaalimista. Sen arvon huomaa, vasta kun on sen menettänyt eikä sitä voi helposti, jos ollenkaan, saada takaisin.

- oikeusvaltio perustuu luottamukseen ja sitä ei ole ilman uskottavuutta: oikeusvaltion vaihtoehto on valtio, johon kukaan ei usko ja jossa harva viihtyy